

TÜRKİYE'YE ÖZGÜ BİR KIRSAL KALKINMA MODELİ: KÖY ENSTİTÜLERİ

Sabır GÜLER¹
Erkan AKTAŞ²

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de “eğitim yoluyla kırsal kalkınma” yaklaşımının özgün bir kurumu olan Köy Enstitülerinin yalnızca bir eğitim modeli değil, aynı zamanda dönemin koşulları çerçevesinde özgün bir kırsal kalkınma modeli olarak işlev görüp görmediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda bu çalışmada, Köy Enstitülerinin kalkınma pratiğinin literatürdeki katılımcı ve insan merkezli kalkınma modelleriyle ne ölçüde örtüştüğü değerlendirilmiştir. Konu yalnızca tarihsel bir olgu olarak değil, kırsal kalkınma politikaları açısından ulusal ve uluslararası düzeyde karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmıştır. Bu çalışma, Köy Enstitüleri’nin geleneksel kalkınma modellerinden ayrılan heterodoks bir kırsal kalkınma modeli sunduğunu ortaya koymaktadır. Yerel üretim ve eğitimi birleştirerek bireyi kalkınmanın aktif bir öznesi haline getiren bu model, merkezîyetçi ve sermaye odaklı yaklaşımlara alternatif olarak değerlendirilmiştir. Köy Enstitüleri’nin katılımcı ve üretime dayalı eğitim anlayışı, kırsal bölgelerde sürdürülebilir toplumsal dönüşüm yaratmayı hedeflemiştir. Günümüz eğitim ve kalkınma politikaları çerçevesinde, bu modelin kırsal kalkınma ve eğitimde fırsat eşitliği açısından yeniden ele alınması gerektiği bulgusuna ulaşılmıştır. Literatürde genellikle eğitim politikaları çerçevesinde değerlendirilen Köy Enstitüleri, bu çalışmada kırsal kalkınmaya sağladığı somut katkılar, yerel ekonomiler üzerindeki etkisi ve günümüz kalkınma modelleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Bu kapsamda, çalışma hem teorik hem de güncel gelişmeler ışığında özgün bir perspektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köy Enstitüleri, Kırsal Kalkınma, Türkiye.

Jel Kodu: B15, R51, Q13, Q18.

¹Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: sabirguler@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9498-6154

²Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E-posta: aktaserkan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7068-2807

Atıf/Citation

Güler, S., & Aktaş, E. (2025). Türkiye’ye özgü bir kırsal kalkınma modeli: Köy Enstitüleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(30), 726-750.

A RURAL DEVELOPMENT MODEL UNIQUE TO TÜRKİYE: THE VILLAGE INSTITUTES

Abstract

This study aims to explore whether the Village Institutes in Turkey, as a unique institution of the "rural development through education" approach, functioned not only as an educational model but also as a distinctive rural development model within the context of its time. The study assesses how the development practices of the Village Institutes align with participatory and human-centered development models in the literature, providing a comparative perspective on rural development policies at both national and international levels. This study reveals that the Village Institutes presented a heterodox rural development model that differed from traditional approaches. By integrating local production and education, the model empowered individuals as active agents of development, offering an alternative to centralized and capital-driven models. The participatory and production-based educational approach aimed to create sustainable social transformation in rural areas. The findings suggest that, in the context of contemporary education and development policies, this model should be revisited for its contributions to rural development and educational equality. This study offers a novel perspective by examining the Village Institutes not only as an educational model but also as a rural development model specific to Turkey. While the institutes are typically evaluated within educational policy frameworks, this study investigates their contributions to rural development, their impact on local economies, and compares them with contemporary development models, offering an original perspective both theoretically and in light of current developments.

Keywords: Village Institutes, Rural Development, Türkiye.

Jel Codes: B15, R51, Q13, Q18.

1. GİRİŞ

Türkiye’de uygulamada kapsamlı bir kırsal dönüşüm çalışmasının başladığı ilk kurumlar olarak kabul edilen Köy Enstitüleri, resmi olarak 1940 yılında kurulmuştur. Kuruluşundan kapatıldıkları 1954 yılına kadar Türkiye’nin yakın tarihinin en özgün eğitim kurumları olarak kabul edilen Enstitülerin kırsal kalkınmayı “eğitim” yoluyla gerçekleştirecekleri planlanmıştır. Köy Enstitüleri ile köylü çocuklarını modern tarım teknikleri, temel sağlık bilgileri ve kültürel eğitimle donatarak, köylerin toplumsal ve ekonomik kalkınması sağlanmaya çalışılmıştır. Tarımda kapitalistleşmenin, sanayileşmenin ve modernleşmenin sağlanamadığı ve II. Dünya Savaşı dolayısıyla yaşanan ağır siyasi ve ekonomik koşullar altında Enstitüler, tarımsal, teknik ve kültürel üretim faaliyetleriyle dikkatleri üzerine çekmektedir.

Köy Enstitülerinin kurucusu olarak kabul edilen İsmail Hakkı Tonguç’un (d.1893-öl.1960. Bundan sonra Tonguç), iş okulu ve üretim okulu uygulamalarından esinlenerek Türkiye’ye özgü oluşturduğu bu kurumlarda, kırsal kalkınmada “köy”den daha çok “köylü”nün yani insan unsurunun ön planda tutulduğu bir model uygulanmıştır. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle kurulacak olan, yenedünya düzeninde Amerika Birleşik Devletleri’nin yanında yer almaya çalışan Türkiye, 1946 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Truman Doktrini ve Marshall yardımları ile bu modelden vazgeçmiş “köylü” yerine, “köy”e yatırım yapmaya başlamıştır. Yani bu tarihten itibaren kırsal dönüşümde, insan faktörünün göz ardı edilmesi ya da ikinci plana atılması söz konusudur. Tarımda kapitalistleşmenin, makineleşmenin (traktör, pulluk,

tohum, ilaç vb.), teknoloji kullanımının hızlandığı bu dönemde köy kalkınması köylere yol, su, elektrik götürülmesi olarak anlaşılmıştır. Bu anlayış dolayısıyla da birçok kırsal yatırım ve dönüşüm projesinden verimli sonuçlar elde edilememiştir.

Tarımsal kalkınma modelleri, Klasik, Neoklasik ve Heterodoks olmak üzere üç ana kategoride incelenebilir. Klasik modeller arasında Lewis, Kuznets, Fei-Ranis ve Kaldor modelleri öne çıkar (Doğan, 2012). Kalkınma iktisadı, 1970’li yıllara kadar altın çağını yaşadı. Ancak neoliberal politikaların yükselmesiyle devlet müdahalelerinin terk edilmesi, kalkınma iktisadına olan ilgiyi hem akademik hem de politika uygulayıcıları arasında azalttı. 1950’lerde tarımsal kalkınma modelleri teorik ve pratik açıdan popülerdi, ancak 1970’lerin başlarından sonra kalkınma iktisadının gerilemesiyle birlikte bu modeller de önemini yitirdi. Buna rağmen, tarıma dayalı gelişmekte olan ülkeler için sağladığı katkılar nedeniyle bu modeller akademik çevrelerdeki yerini korudu. (Doğan, 2012)

Bu kalkınma modellerinin yanı sıra, dünyada daha fazla heterodoks kırsal kalkınma modelleri ön plana çıkmıştır. Heterodoks modeller, geleneksel ekonomik teorilere alternatif olarak kırsal kalkınma stratejileri sunar ve yerel dinamiklere, toplumsal yapıya ve çevresel faktörlere daha fazla odaklanır. Bu modeller, özellikle gelişmekte olan bölgelerde sürdürülebilir kalkınma sağlamak amacıyla daha esnek ve uyarlanabilir yaklaşımlar sunmaktadır. Avrupa’da kırsal kalkınma süreci, genellikle kooperatifler ve üretici birliklerinin etkinliğiyle şekillenmiştir. Bu birlikler, yerel tarımın güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır ve bu model, Avrupa’nın birçok kırsal bölgesinde sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin temelini oluşturmuştur (Bérard & Marchenay, 2006).

Heterodoks kırsal kalkınma modelleri, klasik liberal ekonomi çerçevesinin dışında kalan, genellikle kolektif mülkiyet, merkezi planlama ya da gönüllü dayanışma esasına dayalı uygulamaları kapsar. Bu modeller, özellikle 20. yüzyıl boyunca çeşitli ideolojik, politik ve kültürel bağlamlarda geliştirilmiştir. Kapitalist tarımsal dönüşümlerin kırsalda yarattığı eşitsizliklere karşı bir tepki olarak da okunabilecek bu sistemler, üretimin ve tüketimin yeniden örgütlenmesini amaçlamıştır (Altvater, 1993). Avrupa ve Asya’da farklı versiyonlarıyla uygulanan bu yapılar, ekonomik verimliliğin yanı sıra toplumsal adalet ve dayanışma ilkelerine de odaklanmıştır.

İsrail’de 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan kibutz modeli, gönüllülük esasına dayanan, ortak mülkiyetin geçerli olduğu ve tüm kararların doğrudan demokrasiyle alındığı bir kırsal yerleşim sistemidir. Kibutzlar, tarımsal üretimle birlikte sanayi ve hizmet sektörlerinde de faaliyet

göstermiştir. Bu yapılar hem ekonomik işlevleri hem de sosyal yaşam biçimleriyle, alternatif bir kalkınma yaklaşımının mümkün olduğunu göstermiştir (Near, 1992).

Sovyetler Birliği'nde 1920'lerden itibaren uygulanan kolhoz (kolektif çiftlik) modeli ise, tarımın kolektifleştirilmesi politikası çerçevesinde şekillenmiştir. Kolхозlarda topraklar devlete değil, kolektif topluluğa ait sayılmış, ancak üretim ve dağıtım planlaması büyük oranda merkezi otorite tarafından belirlenmiştir. Bu sistemin amacı, bireysel çiftçiliğin yerine sosyalist üretim ilişkilerini tesis etmektir (Lewin, 1968).

Çin'de Mao döneminde uygulanan Halk Komünleri, kırsal kalkınmada radikal bir heterodoks modeldir. 1958'de başlatılan Büyük İleri Atılım ile birlikte kurulan bu yapılar, üretim, eğitim, sağlık ve hatta askerî düzenlemeleri kapsayan kapsamlı bir kolektivizasyon sistemine dayanmıştır. Komünler, sadece ekonomik değil, sosyal yaşamın da merkezi haline gelmiştir (Chan, 1998). Bu model köylülerin kolektif bilinçle örgütlenmesi bakımından heterodoks kalkınma düşüncesine önemli bir katkı sunmuştur.

Bu çalışmanın temel amaçlarından biri, Türkiye'de bir dönem uygulanmış Köy Enstitüleri'nin bir kırsal kalkınma modeli olarak literatüre kazandırılması gerektiğidir. Köy Enstitüleri, özellikle kırsal bölgelerde eğitim ve kalkınmayı birleştirerek, köylülerin sosyo-ekonomik yapısını güçlendirmeyi hedefleyen bir yaklaşım sunmuştur. Bu modelin, kırsal kalkınma üzerine yapılan literatürde daha fazla yer alması gerektiği vurgulanmaktadır.

2. KÖY ENSTİTÜLERİNİN TARİHİ

Türkiye'de 17 Nisan 1940 tarihli ve 3802 sayılı yasa ile kurulan Köy Enstitülerinin tarihini iki dönemde incelemek mümkündür. Birinci dönem Hasan Ali Yücel'in (d.1897-öl.1961. Bundan sonra Yücel) Milli Eğitim Bakanı, Tonguç'un ise, İlköğretim Genel Müdürü olduğu dönemdir. Köy Enstitüleri olarak bilinen köylülerin, kırsal bölgelerin eğitim yoluyla kalkınmasını amaçlayan bu okullara asıl tipik özelliğini veren bu dönem, Yücel ve Tonguç'un görevden alınmalarıyla son bulmuştur. Hasan Ali Yücel, resmi olarak 7.8.1946'da İsmail Hakkı Tonguç ise 1935 yılında atandığı ilköğretim Genel Müdürlüğü'nden 1946 yılında alınmıştır. Bu Enstitülerinin resmi tarihlerinde ikinci dönem ise 1946 ile kapatıldıkları 1954 arasında kapsamaktadır. Bu yıllar çoğunlukla Enstitülerinin kuruluş amaçlarından uzaklaştıkları, hatta Enstitülere karşı düşmanca tavırların alındığı dönem olarak değerlendirilmektedir (Karaömerlioğlu, 2009).

Köy Enstitüleri her ne kadar resmi olarak 1940 tarihinde kurulmuşlarsa da bu okullara dair fikri temeller ilk olarak 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde atılmıştır. Kongre'de

köylerin kalkınması sorunları tartışılmış, “Ziraat ve Maarif Meselesi” başlığıyla bir rapor yayınlanmıştır. Bu raporda, Köy Enstitülerinin adı kullanılmaksızın, köylerin kalkınması konusunda uygulamalı eğitimin gerekliliğine yer verilmiştir. Raporda, köylerde kurulacak ilkokulların kendilerine ait beş dönümlük arazilerinin olması, bu arazilerde ekim dikim yapılması, bu faaliyetlerin bizzat öğretmenlerin gözetiminde öğrenciler tarafından yapılması, harcama ve gelirlerin öğretmene ait olması, bu yöntemle de çocuklara uygulamalı olarak çiftçiliğin öğretilmesi ve aydın insanların köylere yerleşmesinin özendirilmesi gibi unsurlara yer verilmiştir (akt. Şimşek ve ark.,2017).

İzmir İktisat Kongresi’nden sonra, 1930’lu yıllarda “köye gitme”, “köylü milletin efendisidir” sözlerinde ifadesini bulan ve bu yıllara damgasını vuran “köycülük” akımı doğrultusunda köyün ve köylünün eğitimi, kalkınması ve kırsalın dönüşümü gibi konular yoğun bir biçimde tartışılmıştır. Bu tartışmalar ışığında Millî Eğitim Bakanlığı, “Kırsal Eğitimi İnceleme Komisyonu” kurarak köye ilişkin raporlar hazırlamıştır. Bu raporlarda, köyün ve köylünün durumu tasvir edilerek, o güne dek yapılanların –okuma yazma öğretmek için köylere öğretmen gönderilmesi, Kemalist milliyetçilik anlayışının köylerde pekiştirilmesi, tarımda yeni yöntemlerin benimsenmesi, 1930’larda siyasal, ekonomik ve eğitim alanlarında krize giren rejime köylerden destek sağlanmaya çalışılması gibi- pek etkili olmadığı sonucuna varılmıştır.

Bu raporlarda yer alan konulardan biri de bazı köylerde, askerlik yaptıkları dönemlerde eğitim almış olan kişilerin köylerine döndüklerinde halka aldıkları eğitimi aktardıkları ve kırsalın kalkınmasında etkili olduklarıdır. Bu konuda bizzat Atatürk’ün bilgisi ve önerisi dahilinde, çözüm yolları düşünülmüş ve konu 1934 yılında TBMM’de Maarif bütçesi görüşülürken gündeme gelmiştir. Köylerde öğretmen kıtlığının giderilmesi için, emekli memurların ve subayların kısa bir eğitimden geçirilerek, köylerde görevlendirilmeleri kararı bulunan çözüm yollarından biridir. Fakat bu kararlar da yetinilmemiştir. 1935 yılında yapılan CHP kurultayında, askerliğini onbaşı ve çavuş olarak yapanların bir kurstan geçirilerek kendi köylerine öğretmen olarak atanmaları kararı alınmıştır. Bu karar, 26.04.1937 yılında 3238 sayılı Köy Öğretmenleri Kanunu” ile yasal statüye kavuşturulmuş, kanun doğrultusunda Eskişehir-Çifteler’de ilk köy öğretmenleri kursu açılmıştır. Dönemin Millî Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, Eskişehir-Çifteler’le birlikte İzmir-Kızılcıllı’da 1937’de, Edirne-Kepirtepe ve Kastamonu- Gölköy’de 1938’de olmak üzere dört tane köy öğretmen okulu açmıştır. İleride Tonguç tarafından Köy Enstitülerine dönüştürülecek olan bu okullar, Enstitülerin çekirdeği sayılmaktadır.

1924 yılında Türkiye'ye gelerek Türk eğitim sistemiyle ilgili raporlar sunan Amerikalı pedagog ve düşünür liberal–sosyalist pragmatizm filozofu J. Dewey'nin (1989), Alman pedagog G. Kerschensteiner'in ve İsviçreli Cumhuriyetçi pedagog ve eğitimci J.H. Pestalozzi'nin ve eğitim üzerine birçok düşünürün eserlerini okuyarak kendini bu alanda yetiştiren Tonguç, Köy Enstitülerinin mimarı olarak görülmektedir. Yücel, bu projede daha çok “Tonguç'un üstüne kanat geren” (Bora, 2023) bakan olarak değerlendirilmektedir.

Tonguç'un etkilendiği Dewey, Kerschensteiner ve Pestalozzi'nin eğitime dair görüşleri, eğitimin toplumsal demokratikleşmeyi gerçekleştirmesi gerektiği konusunda ortaktır. Dewey teba yetiştirdiğini iddia ettiği Avrupa otoriter eğitim sistemini eleştirmekte, eğitimi demokratik toplumun nüvesi olması gerektiğini öne sürmekte ve okulları “birlikte yaşama cemaati” (Bora, 2023) olarak tasavvur etmektedir. Pestalozzi ise eğitimi, özerk bireylerin yetişmesi ve iş birliği olarak değerlendirmektedir. Ona göre, çocuklar her şeyi yaparak öğrenmeliydiler. Kerschensteiner, “iş okulu” kurucularındandır. Ayrıca modern meslek okulu modelinin öncülerinden biri olarak görülür (Bora, 2023).

Sanayileşme ve modernleşmede geç kalmış ülkelere tavsiye edilen (Kirby, 1962) bu önerileri Tonguç, Türkiye'de Köy Enstitüleri olarak uygulamıştır. Bu okullar, iş okulu ve üretim okullarının modellerinden de esinlenerek Türkiye'ye özgü ve özgün karma modellerdir. Kapitalist üretim koşullarına angaje olamamış, sanayileşememiş, 1936 yılında yapılması düşünülen toprak reformunun başta büyük toprak sahiplerinin yoğun muhalefeti ardından da başlayan II. Dünya Savaş koşulları nedeniyle uygulanamadığı bir dönemde Enstitüler neredeyse tarımsal üretimi arttıran bir işlev yüklenmişlerdir. İnsanı esas alan ve *Köycülüğü*, demokratikleşmeyi, köyün toplumsal değişimini içeren bu model, Köy Enstitüleri tarihinin birinci döneminin tipik özellikleridir.

Köy Enstitüleri tarihinin ikinci dönemi, 1946 yılında, CHP'nin muhafazakâr kanadının önderi olarak kabul edilen Recep Peker Başbakanlığında kurulan hükümette Reşat Şemsettin Sirer'in Millî Eğitim Bakanlığına atanmasıyla başlamıştır. Hükümetçe, Enstitülere “operasyon” uygulanacağını bizzat dile getiren Sirer, iki yıl sürecek bakanlığı döneminde, ilk olarak 1947 yılında Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nü kapatmıştır. Sirer'in bakanlığıyla birlikte Köy Enstitülerini özgün kılan unsurlar yavaş yavaş kaldırılmaya başlanmıştır. Bu kurumların daha da “millileştirilmesi”nin hedeflenmesi, öğrencilerin okudukları kitap, dergi ve diğer yayınların yasaklanması, öğrencilerin iş öğrenmek üzere çalıştıkları işliklerin, tarım alanlarının kapatılması, Enstitülere, Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlılar yerine yükseköğrenim görmüş

öğretmenlerin atanması, Enstitülerin Milli Eğitim Bakanlığı'yla doğrudan iletişiminin ve Enstitülerin birbirlerine yardım olanaklarının kesilmesi, enstitülere verilen araç ve gerecin geri alınması bu icraatlardan bazılarını oluşturmaktadır. Köy Enstitülerini kapatmaya yönelik operasyon, Sirer'den sonra Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Tahsin Banguoğlu döneminde de sürmüştür.

Köy Enstitüleri, onu kuran partinin Cumhurbaşkanı, Başbakanları ve Milli Eğitim Bakanları tarafından kapatılmaya başlanmıştır. Bu partinin yerine iktidara gelen Demokrat Parti (DP) tarafından da aynı kapatma politikaları izlenmiştir. DP, Enstitülere yönelik muhalif tutumunu 1947 yılında yaptığı I. Kongresinde ortaya koymuştur. Kongrede Enstitüler kıyasıya eleştirilmiştir. Köy Enstitüleri, DP'nin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri zamanında öğretmen okullarına dönüştürülmüşlerdir. 1954 yılında ise Enstitüler tamamen kapatılmışlardır.

3. BİR KIRSAL KALKINMA MODELİ OLARAK KÖY ENSTİTÜLERİ

Kırsal kalkınma ya da kırsal dönüşüm, Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (WB), OECD, DPT ve konu ile ilgili akademisyenlerin ortak çalışmaları üzerine şöyle tanımlanmaktadır:

“Kırsal kalkınma; “kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen ya da benzer kırsal mesleklerden sağlayan birey ya da toplulukların, insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için onlarda önce bu yönde bir gereksinme duygusu yaratmak, sonra da bu duygu yönünde çaba harcamaları için onlara maddi ve manevi açıdan tüm yardımların yapılması ile demokratik yoldan bu toplulukların kalkınmalarını sağlama uğraşısıdır.” (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, II. Tarım Şurası Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu, Ankara).

Aktaş ve arkadaşları (2012) 1950'lerden bu yana kırsal kalkınma yaklaşımlarının temelini oluşturan çok sayıda teori ve politika üretildiğini yazmaktadırlar. Bu teori ve politikalar üretildikleri dönemlere göre şöyle sınıflandırılmaktadır: “1950'li yıllarda “Toplumsal Kalkınma”, 1960'larda “Küçük Tarım İşletmelerinde Büyüme”, 1970'lerde “Entegre Kırsal Kalkınma”, 1980'lerde “Pazarın Serbestleşmesi”, 1990'larda “Katılımcılık” ve 2000'lerde ise “Katılımcı Kırsal Stratejik Planlama”.

Kırsal kalkınmaya ilişkin farklı tanımlamalar da bulunmaktadır. Örneğin konu ile ilgili çalışan Çağlar ve Koç (2022), kırsal kalkınmayı, kırsal alanda yaşayan tarım, hayvancılık vb.ile geçinen birey ya da toplulukların yaşam şartlarının iyileştirilmesi, gelir düzeylerinin artırılması, sağlık ve eğitim gibi alanlarda temel hizmetlerin sağlanması olarak tanımlamaktadırlar. Sayısı arttırılabilecek olan bu tanımlarda dikkati çeken eksiklik, kırsal

kalkınma tanımlarının hangi ekonomik sisteme göre yapıldığının açık olmaması konusudur. Aktaş, Aka ve Demir, bu eksikliği 2006 yılında yaptıkları bir çalışma ile gidermiş, kırsal kalkınmayı kapitalizmle ilişkilendirmişlerdir. Aktaş ve arkadaşlarının çalışmasında (2006) kırsal kalkınma, “kapitalizme geçişle birlikte hızlanan endüstriyel gelişmenin doğal sonuçlarından biri olan kır-kent eşitsizliğini dengeleyecek yönde birtakım reformların yapılması böylelikle kırın geri kalmışlığının bir ölçüde giderilmesi” olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye’de uygulamada kapsamlı bir kırsal dönüşüm çalışmasının ilk olarak Köy Enstitüleri ile başladığı kabul edilir (Aktaş ve ark. 2006). Köy Enstitüleriyle kırsal dönüşümün “eğitim” yoluyla gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür. Halihazırda konu ile ilgili literatür de çoğunlukla Köy Enstitülerinin “eğitim” boyutuyla incelenmesini içermekte, kapitalist ekonomi dolayısıyla ortaya çıkan kır-kent eşitsizliğinin giderilmesinde, Enstitülerinin oynadığı rolü konu edinen çalışmalar az sayıda kalmaktadır. Konuya “eğitim” boyutuyla yaklaşan çalışmaların sayısı oldukça fazla olmakla birlikte bu eserlere örnek olarak Gedikoğlu (1971), Akyüz (1989), Kanar (1990), Başaran (1999), Gümüšoğlu (2014) ve Altunya’nın (2014) çalışmaları verilebilir. Cumhuriyet’le birlikte Türkiye’de eğitim sistemini farklı eserlerinde inceleyen Niyazi Altunya, Enstitülerin eğitim yoluyla köylerin yazgılarını değiştirmeye çalıştıklarını ve Enstitülerin özgün eğitim kurumları olduğunu yazmıştır. Köy Enstitüleriyle ilgili oldukça kapsamlı bir literatür mevcuttur. Bora (2023), 2020 Mayıs ayı itibarıyla Enstitüler ile ilgili yayımlanmış kitap sayısının 227 olduğunu, buna binlerce deneme ve makaleyi de eklemek gerektiğini yazmaktadır. Bu makalede, konuyla ilgili en temel eserler verilmeye çalışılmıştır.

Köy Enstitülerini kırsal kalkınma modeli olarak gören çalışmalara özellikle son yıllarda rastlanmaktadır. Az sayıda ve birbirinin tekrarı niteliğindeki bu çalışmalara örnek olarak Şimşek, Çevik ve Mercanoğlu (2017), Kartal (2008), yukarıda da adı geçen Çağlar ve Koç (2022) verilebilir. Bu yazarlar, Köy Enstitülerini kırsal kalkınma örneği olarak değerlendirmiş, Enstitülerini yalnızca dersliklerde eğitimin verildiği bir kurum olmaktan çok, kırsal alanları kalkındırarak bir model olarak tasvir etmişlerdir. Enstitülerin kuruluşu, gelişmesi ve kapatılmasında siyasi boyutu çok az ya da yok sayan bu çalışmalar, Enstitülere ilişkin teknik ve sayısal bilgi vermek açısından ayırt edilmektedirler. Bu ise, Enstitülerin kırsal kalkınmada oynadıkları rolü somut olarak göstermesi açısından önemlidir.

Kırsal kalkınma açısından incelendiğinde Köy Enstitüleri, uygulamalı eğitim ve yaptıkları üretim süreçleriyle dikkat çekmektedir. Bu eğitim ve üretimle kırsalı kalkındırmayı, geliştirmeyi hedefleyen Köy Enstitülerinin ders programları da bu amaca yönelik

hazırlanmıştır. Köy Enstitülerinin ders programlarının %50'sini Türkçe, Tarih, Coğrafya, Matematik, Fizik, Kimya, Yurttaşlık Bilgisi, Tabiat ve Okul Sağlık Bilgisi, Yabancı Dil, El Yazısı, Resim-İş, Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar, Müzik, Askerlik, Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı, Öğretmenlik Bilgisi (Toplum Bilim), İş Eğitimi-Çocuk ve İş Ruhbilimi-İş, Eğitim Tarihi (Öğretim Metodu ve Tatbikat) oluşturmaktadır. Yine bu kurumların %25'lik dilimini Ziraat Dersleri ve Çalışmaları kapsamındaki Tarla Ziraati, Bahçe Ziraatı, Sanayi Bitkileri Ziraatı, Fidan, Meyve ve Sebzeçilik Bilgisi, Zooteknik, Kümes Hayvanları Bilgisi, İpek Böcekçiliği, Arıcılık, Balıkçılık, Su Ürünleri Bilgisi, Ziraat Sanatları oluşturmaktadır. Kalan %25'lik dilim ise Teknik Dersler ve Çalışmalarına ayrılmıştır. Bu kapsamda verilen dersler ise; Demircilik (Nalbantlık-Motorculuk), Dülgerlik (Marangozluk), Köy Yapıcılığı (Tuğla-Kiremit-Taş-Kireç-Duvar-Sıva-Beton Ustalığı), Kadınlara Özel Ev ve El Sanatları (Dikiş-Nakış-Örücülük-Dokumacılık-Ziraat Sanatı)'dan oluşmaktadır (Çağlar ve Koç,2023). Dersler, Enstitülerin kuruldukları yerlere göre değişmektedir. Kurulan Köy Enstitülerini kırsal kalkınma açısından tek tek inceleyen Çağlar ve Koç (2023), örneğin 1940 yılında Samsun ilinin Lâdik ilçesinde 1940'ta kurulan Akpınar Köy Enstitüsü'nde, bölgeye uygun olduğu için Arıcılık, yine Trabzon'da 1940 yılında Beşikdüzü'nde kurulan Enstitüde balıkçılık derslerinin, bölgenin en meşhur balıkçısı Fehmi Reis'i usta öğretici olarak kurumda görevlendirerek bu dersleri verdiklerini yazmaktadırlar.

Türkiye'de 1940 ile 1946 yılları arasında -yani köy Enstitülerinin tipik özelliklerini gösteren ve Hasan Ali Yücel ile İsmail Hakkı Tonguç'un görevleri başında oldukları, Enstitülerin tarihi göz önüne alındığında birinci dönem olarak adlandırılabilir zaman diliminde- açılan Enstitüler sırasıyla şunlardır: Kızılcıllu/İzmir, Çifteler/Eskişehir, Kepritepe/Kırklareli, Gököy/Kastamonu, Arifiye/Sakarya, Aksu/Antalya, Savaştepe/Balıkesir, Gönen/Isparta, Düziçi/Adana, Pazarören/Kayseri, Akpınar/Samsun, Beşikdüzü/Trabzon, Cılavuz/Kars, Akçadağ/Malatya, İvriz/Konya, Hasanoğlan/Ankara, Pamukpınar/Sivas, Pulu/Erzurum, Dicle/Diyarbakır, Ortaklar/Aydın (Bora, 2023). Van'ın Muradiye ilçesinde 1948 yılında kurulan Ernis Köy Enstitüsü, diğer Enstitüler'in özelliklerini yansıtmamaktadır. Bu okul Tonguç'un istifasından sonra açılmıştır. Yani Enstitüler'in ikinci dönemi denilecek zaman diliminde açılmıştır. Ernis/Van Köy Enstitüsü dışında Yücel ve Tonguç zamanında açılan Enstitü sayısı 21'dir. Köy Enstitülerine genellikle buldukları yere en yakın köyün adları verilmiştir. Bu yöntemin yerli, ulusal ve halka saygılı olacağı düşünülmüştür (Tonguç, 2001).

Enstitülerde kırsal kalkınmaya destek sağlaması açısından, hayvancılık, bu kapsamda at, küçük ve büyük baş hayvan yetiştiriciliği, hayvancılığa bağlı olarak süt ve süt ürünleri üretimi, kümes

hayvancılığı, tarım arazilerinde buğday, arpa, yulaf, mısır, mercimek, bakla, ayçiçeği, soğan, sarımsak, patates üretimi, bağcılık, üzüm yetiştiriciliği, bağcılığa bağlı olarak şarap üretimi, meyve üretimi, arıcılık, konserve yapımı, meyve ağaçları dikimi, pekmez yapımı, balıkçılık vb. yapılmıştır.

Köy Enstitülerinde kooperatifçilik, vatandaşlık gibi dayanışma gücünü arttıran dersler verilmiştir. Günümüzde bu alanda verilen dersler sınırlı iken Avrupa, SSCB ya da İsrail'deki kırsal kalkınma modellerine benzer bir yapıya doğru gitmiştir. Köy Enstitülerinin bu yapılara benzerlik göstermekle birlikte, kendine has yaklaşımları da olan bir kırsal kalkınma modeli olduğu da söylenebilir.

Enstitülerin kırsal kalkınmaya etkileri yalnız tarım alanlarında olmamıştır. Bu kurumların kiremit yapımı, elektrik santrali yapımı, bina yapımı gibi alanlarda da oldukça üretken oldukları görülmektedir. Örneğin Gölköy /Kastamonu Köy Enstitüsü kurulurken 58 bina inşa edilmiştir. Bu binalar yapılırken tuğla sıkıntısı yaşanmış, (savaş koşullarında tuğla yokluğu ve var olanların da fiyatlarının çok yüksek oluşu nedeniyle) bu sıkıntının çözümü, Enstitü bünyesinde tuğla üretmekte bulunmuştur. Kendi tuğlasını üreten Gölköy, diğer Enstitülere de örnek olmuş, yol göstermiştir. Akçadağ/Malatya Enstitüsü ise yakınındaki Sultansuyu üzerine elektrik santrali kurarak kendi elektriğini üretmiştir. Hatta bu elektrikten çevre köylere de verilmiştir.

Köy Enstitülerinin 1940-1946 arasında kırsal/köy kalkınmasına katkılarını, Şimşek ve Çevik (2017) özet olarak şöyle aktarmaktadırlar: Bu dönemde, “15.000 dönüm tarla tarıma elverişli hale getirilmiş ve Enstitü öğrencilerinin uygulamalı eğitim gördükleri çiftlikler yapılmıştır(r). Aynı dönemde 750.000 yeni fidan dikilmiş, 1200 dönüm bağ oluşturulmuş, 1500 dönüm arazi sebze tarımı için uygun hale getirilmiş ve 9000 baş hayvan yetiştirilmişti(r). Ziraat işlerinin yanı sıra; 150 büyük inşaat, 60 işlik, 210 öğretmenevi, 20 uygulama okulu, 36 ambar ve depo, 48 ahır ve samanlık, 12 elektrik santrali, 16 su deposu, 123 tarım deposu, 3 balıkxane, 100 km yol yapılmıştır(r).” Enstitülerde aynı zamanda köylerde temel sağlık bilgileri verebilecek, iğne yapabilecek, hastalananları gidebilecekleri hastanelere ve bölümlere sevk edebilecek sağlık memurları da yetiştirilmiştir. 1946 yılına gelindiğinde yetiştirilen sağlık memurlarının sayısı yaklaşık 7300'ü bulmuştur. Yine aynı yıl Enstitülerde, köylerdeki öğretmen açığını kapatmak üzere yaklaşık 17.000 öğretmen yetiştirilmiştir. Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere kurulan Enstitülere yönelik bu rakamlar, bu kurumların kırsal dönüşüme olan katkısının sayısal ifadesidir. Sayısal sonuçlar Enstitülerin daha çok teknik yönleriyle ilgilidir. Fakat Enstitülerin katkıları bunlarla sınırlı değildir.

Tarıma elverişli araziler üzerine kurulacak (Araziler tarıma elverişli değilse, örneğin arazi bataklık veya sulaksa, buralar kurutulup daha sonra Enstitü kurulmaktadır. Böylece bu araziler de kullanılışlı hale getirilmektedir) Enstitülerin öğrenim süresi beş yıldır. Bu okullara köy ilkokullarından mezun, sağlıklı ve yetenekli öğrenciler alınmaktadır. Öğrenciler, klasik eğitimin yani hiyerarşik (öğretmen-öğrenci, yöneten-yönetilen), ezbere dayalı, kapalı mekanlarda yapılan, üretici olmayan, öğrencilerin kişilik gelişimini sınırlayan biçimlerine tamamen zıt bir eğitimle yani katılımcı, kendi kendini yöneten, yerinden yönetimci (Altunya,2014) üretici bir eğitimle yetiştirileceklerdir. Enstitülerden mezun olacak öğrencilerin görev yapacakları köylerde, aldıkları eğitime uygun, bağ, bahçe ve işliklerle köylülere rehberlik etmeleri, onları yönlendirmeleri beklenmektedir. Okuma yazma bilmeyen köylüleri eğiterek ülkenin okuryazar oranını yükseltmek, köylülere duvarcılık, demircilik, hayvancılık, konservecilik, şarapçılık gibi konularda modern teknikleri göstermekti. Cumhuriyet değerlerinin ve reformlarının yerleşmesini sağlamak, halkın politik, ekonomik ve kültürel yaşama aktif olarak katılmasını sağlamak da bu kurumların amaçları arasında yer almaktaydı.

Köylülerin eğitimini, yetişmesini, demokratik ve kültürel değerlere sahip olmasını, kırsal katılımı temel amaç edinen bu anlayışı, Aktaş ve arkadaşları (2006), köyden daha çok köylüye yönelik uygulamalar olarak tanımlamaktadırlar.1940'lı yılların sonlarına doğru tarımda kapitalistleşmenin, Truman Doktrini ve Marshall Planıyla tarımda makineleşmenin hızlanmasıyla gerileyecek olan bu model, Türkiye tarihinde az görülür bir siyasi, toplumsal ve eğitim seferberliği içermiştir. Nüfusunun yaklaşık %80'inin köylerde yaşadığı, bu nüfusun ilköğretim çağındaki çocuklarının sayısının yaklaşık 1.800.000 olup, bu sayının yüzde 29.3'ü(nün) kentlerde, yüzde 78.2'sinin köylerde (bkz. Tonguç, 2001), okula erişemediği bir yapı söz konusuydu. Türkiye'nin nüfusu 1935 yılı nüfus sayımına göre 16.158.018 kişi, 1940 yılı nüfus sayımına göre 17.820.950, 1945 yılı nüfus sayımına göre ise 18.790.174 kişidir (TÜİK. (2013). Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara). Köy-kent eşitsizliğini de ortaya koyan bu duruma, köylere daha yakından bakıldığında bir eşitsizliği daha eklemek gerekmekteydi. Bu ise, 1935 yılında Türkiye'de var olan 40.000 köyden 32.367'sinin nüfusunun 400'den az olması ile ilgilidir. Bu köylerin her birinde okula gitmesi gereken çocukların sayısı 40'ı geçmediği attı bu sayının da altında kaldığı için okullaşma oranı çok düşüktü. Tonguç'un (2001) yaptığı hesaplamalar sonrasında bu köylerde 800 bin okutulmayan çocuğun olduğu ortaya çıkmıştı. Tonguç'a göre (2001) bu çocukların da okuyabileceği değişik tip okullara ve öğretmenlere ihtiyaç vardı. Bunlar Yücel ve Tonguç'un Köy Enstitüleri olacaktır.

4. SİYASETİN KÖY ENSTİTÜLERİNE ETKİLERİ

4.1. 40'lı Yıllar

Başbakanlıktan 19.03.1940 tarihinde TBMM'ye gönderilen Köy Enstitüleri Kanun Tasarısının yasalaşma süreci ve bu süreç boyunca lehte ve aleyhte yapılan görüşmeler, Enstitülerin adeta kaderini de belirlemiştir. Tasarı, Enstitülere 1940-1946 yılları arasında yoğun destek verecek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün direktiflerine göre hazırlanmıştır (Tonguç, 2001). Tasarının hazırlanmasında ve Meclis'te görüşülmesinde Yücel ve Tonguç çok çalışmış, ilgili komisyonlardan tasarıyı geçirmek, Enstitülere kaşı çıkanlardan dolayı zor olmuştur.

Tasarı, “Köye göre öğretmen ve Köye yarayacak diğer meslek erbabını yetiştirmeyi” (Tonguç, 2001) hedef olarak belirlerken daha önce deneme amaçlı olarak açılmış köy öğretmen okullarından farklı bir eğitim modelini içermiştir. Buna göre, Enstitüler yalnızca teorik derslere dayalı olmayacak, mezun olduklarında köylere gönderilecek öğretmenler işbaşında yetiştirilecek, okul işleri öğrencilere gördürülebileceği gibi kurulduğu yerin özelliklerine göre Enstitülerde tarım, çiftçilik, hayvancılık, balıkçılık, arıcılık yapılacaktır. Yani üretim içinde eğitim yapılacaktır.

Köy Enstitüleri yasa tasarısına muhalif olan kesimler tam da bu kurumların bu yapılarına, kuruluş amaçlarına, bu eğitim modeline karşı çıkıyor görünmekteydiler. Hatta bu kurumların “Enstitü” olarak adlandırılmasına dahi karşı çıkanlar bulunmaktaydı (Tonguç,2001). Enstitülere karşı olanlar, Osman Şevki Uludağ, Emin Sazak, Kazım Karabekir, Feridun Fikri Düşünsel, Kazım Nami Duru, Fikret Atlı, Ali Suha Delilbaşı, Hakkı Kılıçoğlu, Halil Menteşe, İbrahim Alaattin Gövsa, A. Naci Demirağ, Berç Türker, Hasan Selçuk gibi o dönemin siyasi ve ekonomik hayatında da önemli söz sahibi olan isimlerdir (Tonguç, (2001). Enstitülere karşı olanlara göre, Enstitülerde teorik derslerin zayıflatılıp “işe” bu kadar önem verilmesi, teorik derslerin zararına olacağı gibi kültür seviyeleri düşük öğretmenlerin yetişmesine neden olacaktı. Lise düzeyindeki tüm okullardan mezun olanların Enstitülerde öğretmen olabilmeleri, hatta yeterli görülen ustaların usta öğretici olarak çalışabilecekleri, köy öğretmenine verilecek ücretler, tarım, hayvancılık ve diğer işlerin öğretmenlikle birlikte sürdürülmesi, kent ve köy ayrılığı ve ikiliği yaratacağı gibi konular da Enstitülere karşı çıkılmasının nedenleri arasında yer almaktaydı. Liste bu şekilde uzayıp gidiyordu. Ancak bunlarla birlikte aşağıda da anlatılacağı üzere asıl neden siyasiydi.

Bütün bu muhalefete rağmen Köy Enstitüleri yasa tasarısı, 17 Nisan 1940 tarihinde oy kullanan 278 milletvekilinin oybirliği ile kabul edilmiştir. Bu sayı ve oy verme biçimi (oybirliği) ilk

etapta Yücel ve Tonguç tarafından sevinçle karşılanmış olsa da bu buruk bir sevinçti. Çünkü oylamaya birçok milletvekili katılmamıştı. Muhafif oldukları için oylamaya katılmayanların sayısı 151’idi ve bu sayı da o dönem için yüksekti. Tasarının yasalaşmasına destek olmayan milletvekillerin bu tutumu ve bu tutumlara gerekçe gösterilen nedenler daha sonraları Köy Enstitülerin başına geleceklerinin de adeta habercisiydi. Tek parti döneminde 1939 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde, meclisin toplam milletvekili sayısı 429’dur. Bunun için bkz. <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf>, E.T.23.02.2025

Cumhurbaşkanı İnönü, ülkenin her an savaşa girme tehlikesi altında olduğu ve savaş dolayısıyla açlıkla kıtlığın yaşandığı yıllarda, ülkede okur-yazar oranının artırılması ve ilköğretim atılımını gerçekleştirmek üzere Köy Enstitüleri konusunu benimsemiş, siyasi gücünü bu okulların açılmasından yana koymuştu. Babasının Enstitülere verdiği desteği anılarında kaleme alan Erdal İnönü (1996), bazı milletvekillerinin yasaya itirazlarını babasının “bu itirazları yapanların aslında büyük vatandaş kitlelerinin okumasını, aydınlanmasını istemedikleri” biçiminde aktarmakta ve babasının ilk günden itibaren bu projeye büyük bir umutla sarıldığını ve projenin gerçekleşmesi için elindeki bütün olanakları kullandığını yazmaktadır.

İleriki yıllarda bu kurumların kapatılmasında oynadığı rolle anılacak olan İsmet İnönü halihazırda Köy Enstitüleri yasa taslağını hazırlamakla birlikte bu kurumların açılışından sonra buralara yaptığı ziyaretlerde de maddi ve manevi desteğini esirgememiştir. İnönü’nün Köy Enstitülerine yönelik ziyaretleri 1940 yılında 1937 yılında İzmir’de Buca-Şirinyer arasında Köy öğretmen okulu olarak kurulan fakat daha sonra İzmir Kızılcıllu Köy Enstitüsüne dönüştürülen okulla başlamış, 1942 ve 1943 yıllarında Enstitülere bu ziyaretleri artarak devam etmiş ve 1949 yılında Enstitülerin 9. Kuruluş yıldönümünde Kastamonu Gököy Köy Enstitüsü ziyaretiyle son bulmuştur.

Bu ziyaretlerde İnönü, Enstitü öğrencileriyle sohbet etmekte, Enstitülere ait binaları, revirleri, atölyeleri, tarlaları, bağ bahçeleri hatta Enstitü müdürlerinin evlerini dahi görmek istemekte, yanındakilerle çeşitli istişarelerde bulunarak gördüğü eksikleri tamamlamak üzere emirler vermektedir. Örneğin ilk ziyaret ettiği Kızılcıllu Köy Enstitüsü’nde atölyelerde öğrencilerin açtığı tütün sergisini gezerek, atölyedeki çalışmalarını izleyerek, öğrencilere “*Bunları gittiğiniz köylere de öğretin*” (akt.Gülen, 2022) demiştir. Yine 1941 yılında Erzincan ve memleketi Malatya’da birtakım incelemelerde bulunduktan sonra Malatya-Akçadağ’daki Köy Enstitüsünü ziyaret etmiş, bu Enstitüye Tunceli, Siirt ve Mardin gibi Kürtlerin yoğun yaşadıkları illerden

öğrenci geldiğini bilerek “*Hepsi sıhhatli çalışkan Türkler oluyorlar*” değerlendirmesinde bulunmuştur (akt. Gülen, 2022).

İnönü'nün Köy Enstitülerini ziyaret programları 1942 yılında da devam etmiştir. Bu yıl ilk gezi Ankara Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne yapılmış, yanına Tonguç'u da alan İnönü, okulun ekmek sorununun çözülmesi konusunda dönemin Ankara valisi Nevzat Tandoğan'a emir vermiştir. Hasanoğlan'dan sonra Eskişehir yakınlarında Mahmudiye ve Hamidiye köyleri arasında kurulan Çifteler Köy Enstitüsü'ne giden İnönü, burada Enstitü müdürü Rauf İnan'ın evini de gezmiş, Enstitü revirinde yatmakta olan hasta öğrencileri de ziyaret ederek, bu Enstitüye Eskişehir'deki askeri doktorların sürekli gelmesini istemiştir (Tonguç, 2001). Hasanoğlan ve Çifteler Köy Enstitülerini Sivas Yıldızeli, Samsun Lâdik bölgesinde faaliyet gösteren Akpınar Köy Enstitüsü ziyaretleri takip etmiştir.

1942 yılındaki bu ziyaretlerden Ankara'ya, Enstitülere ilişkin olumlu izlenimlerle dönen İnönü, Enstitülerin sayılarının artırılması (1943 yılı yazında sayının 40'a, daha sonraları ise sayının tüm ülkede 60'a çıkarılması ve hazırlıkların bu doğrultuda yapılması), Enstitülerin balıkçılık faaliyetlerine daha çok önem vermesi, Enstitülerden mezun olacaklardan 150-200 bin arasında tarımcı yetiştirmek ve bunun pedagojik yönünün araştırılması (Tonguç, 2001) gibi talimatlar vermiştir. Fakat İnönü'nün bütün bu ziyaretleri ve talimatları içerisinde asıl önemli olan nokta, Cumhurbaşkanı'nın Enstitülerin sayılarının artırılması ve bu kurumların daha da iyileştirilmesi konusunda ihtiyaç duyulacak paranın dert edilmemesi gerektiğini söylemesidir. İnönü, Enstitülerde yapılmak istenilenler konusunda paranın gerekli olduğunu söyleyen Tonguç'a Yıldızeli Köy Enstitüsü'nü ziyaretinde (22.8.1942 tarihinde) “*Parayı bırak, diğer konularda, örneğin pedagojik bakımdan bir sakınca var mı*” diyerek para konusunun rahatlıkla çözülebileceğini ima etmiştir (Tonguç, 2001). Yine İnönü, para konusunu Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile kendisinin görüşeceğini, 1942 yılında Enstitülere yaptığı ziyaret sonrası Ankara'ya dönüş yolunda, trendeyken de bakanlarla ve Tonguç'la yaptığı toplantıda dile getirmiştir (Akt. Gülen, 2022).

Cumhurbaşkanı İnönü'nün Enstitülere harcanacak para konusundaki bu teminatı üzerinde durmak gerekmektedir. Çünkü II. Dünya Savaşı koşullarının hüküm sürdüğü, savaşın Avrupa'da hızla yayıldığı, Almanya'nın Romanya, Polonya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi ülkeleri işgal ederek Türkiye sınırına dayandığı, Fransa'nın Almanya'ya teslim olduğu, İngiltere'nin İtalya'ya savaş ilan ettiği, Sovyetler Birliği'nin Almanya ile anlaşıp Türkiye'den toprak talep ettiği bu yıllarda Türkiye, 1941 yılında Almanya ile bir dostluk ve saldırmazlık

anlaşması imzalamasına rağmen “Dünya’yı saran kan denizinin ortasında tek başına” kalmış, (Tonguç, 2001) bir ülke görünümünü vermektedir. Cumhurbaşkanı İnönü, Köy Enstitülerini de ziyaret ettiği ülke gezilerinde, halkın ekmek bulamadığına, yoksulluğa ve kıtlığa ilişkin şikayetleriyle karşı karşıya kalmıştır. Örneğin İnönü çok beğendiği Pazarören Köy Enstitüsü ziyareti sonrasında Bünyan’a doğru yol aldıklarında kadınlar çocuklarıyla birlikte İnönü’nün konvoyundaki arabaların önüne çıkarak “...Ekmek bulamıyoruz. Ekmek pahalı, ucuzlatın, bize parasız ekmek verin” demişlerdir (Tonguç, 2001). Bu örnekler çoğaltılabilir. Ancak burada öne çıkan husus, İnönü’nün ülkede bu ağır şartlar hüküm sürerken dahi Enstitülere harcanacak para konusunda teminat vermesidir. Bu ise, İnönü’nün Enstitülere verdiği önemin ve desteğin bir başka göstergesidir.

1940’lı yıllarda Köy Enstitülerine yönelik destek sadece Cumhurbaşkanı İnönü’den gelmemektedir. Bu yıllarda ideolojik akımlar da Enstitülere ilgi göstermiştir. Özellikle o dönemin bazı ideolojik görüşlü öğretim üyelerinin yer aldığı Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nin (DTCF) hocaları Halk Edebiyatı Doçenti Pertev Naili Boratav, Sosyoloji Doçenti Behice Boran, Sosyoloji Asistanı Niyazi Berkes, Halk Edebiyatı İlmi Yardımcısı Mediha Berkes, Köy Enstitüleriyle ilgilenmişlerdir. Hocalar, Tonguç’a 18.6.1940 tarihinde bir rapor göndererek “*Köy Enstitülerinin kuruluşu le ilgili olarak bir (Köy İncelemeleri Bürosu) ’nun da kurulmasının çok gerekli olduğu*”nu (Tonguç,2001) savunmuşlardır.

Raporda, köylerin bilimsel olarak incelenmesi ve bu işlerin bilimsel yöntemlerle yapılması gerektiği yazmaktadır. Köy incelemelerinin bilimsel yöntemleri bilmeyenlerce yapılmasının sakıncalı bulunduğu belirtilen raporda, DTCF’de kurulacak büronun koordineli bir şekilde köylerle ilişkide olacağı ve köy kalkınması için gerekli bilgiyi ve yöntemleri üreteceği önerilmiştir. Tonguç, rapordaki önerileri yararlı bulmuştur. Fakat içinde bulunulan konjonktürün (siyasal ortam ve dengeler, iktidarda bulunan CHP’nin yapısı, CHP’nin bu rapora ilişkin geliştireceği tutum vb.) bu raporda yazılanları uygulamamaya ve bu raporu yazanları Köy Enstitülerinden uzak tutmaya karar vermesine neden olmuştur. Bu, Tonguç’un Köy Enstitüleri ve ilköğretim atılımını yürütürken, Türkiye ideolojik akımlarına karşı aldığı tavrın “ilke kararı”dır (Tonguç, 2001) ve Tonguç, Enstitüler var oldukça bu kararının arkasında duracaktır.

Tonguç, Köy Enstitülerinin ideolojik akımlardan uzak tutularak, kendi özgür dinamiği içerisinde gelişmesine çok önem vermiştir. Tonguç’a göre köylerden gelen öğrenciler, özgür düşünme ve tartışma ortamında yetişmeli, bu nedenle ideolojik akımların temsilcilerinden uzak

tutulmalıydı. Tonguç, Köy Enstitülerini ülkede giderek sertleşen ideolojik çekişmesinin içine atmak istemiyordu. Çünkü Enstitülerde meydana gelen en küçük olay özellikle Enstitü karşıtlarınca çok büyütülüyor, Enstitülerde hatta komünistlik yapıldığı suçlamaları yapıyordu. Oysa önemli olan dünyada ikinci bir örneği dahi bulunmayan Köy Enstitüleri projesinin kazasız belasız varlığını sürdürmesini sağlamaktı (Tonguç, 1997). İdeolojik görüşleriyle ön plana hocaların Enstitülerden uzak tutulması da bu amaca yöneliktir. Hasan Ali Yücel, Enstitülerin Türkiye'ye özgü olduğunu 17.4.1940'ta yaptığı bir konuşmada “Bu bizimdir, kimseden almadık, bizden alsınlar” sözleriyle ifade etmiştir (akt. Tonguç, 2001).

Bütün bu anlatılardan Tonguç'un kendine yakın ideolojiden çok uzak bir figür olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Bora'nın (2023) da işaret ettiği üzere Tonguç ideolojik bir duruş sergilemekle birlikte, kendi değerlerine/ ülke ihtilaçlarına göre hareket etmektedir. Bora, Asım Karaömerlioğlu'ndan aktardığı üzere (2023) Tonguç, korporatist-solidarist denebilecek köycülüğü ile organik toplum tasavvuruna yatkın bir kişiliktir. Köycülüğü o dönemin çoğu aydınının yaptığı gibi Kemalizmle harmanlamıştır. Fakat tüm bunlarla birlikte asıl önemlisi Tonguç, dönemin çok geri köyü ve köylüleri için “eğitimle kalkınma ve aydınlanma” amacı gütmekte olan bir eğitim bürokratıdır.

4.2. 50'li Yıllar: Hava Döndü Köy Enstitülerine Karşı Esiyor Yel

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesine doğru Cumhurbaşkanı İnönü, savaş sonrası dünyanın alacağı şekli tahmin etmeye ve yeni siyasal dengelere göre tutumunu ve politikasını ayarlamaya çalışmıştır. Türkiye'nin savaş sonrasında nerede duracağı asıl olarak 23 Şubat 1945'te, Almanya ve Japonya'ya açılan savaşla belli olmuştur. Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin artık az çok belli olduğu, savaşın sona ermesine aylar kala, savaş sonrası dünyasında Müttefiklerin yanında yer alabilmek için ilan edilen bu savaş girişimini, Türkiye'nin 26 Nisan 1945'te yapılan San Francisco Konferansına katılımı izlemiştir. Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasıyla sonuçlanan bu konferans, Türkiye'nin bundan sonra Amerika Birleşik Devletleri'yle hareket edeceğinin de ilk işaretlerini vermiştir.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry S. Truman tarafından, 12 Mart 1947'de Kongre'de kendi adıyla anılacak “Truman Doktrini”ni ilan etmesi, Sovyetler Birliği'nin dış politikası karşısında bunalan Türkiye'yi oldukça rahatlatmış ve ayrıca Dünya Devletler liginde Türkiye'nin yerini de açık etmiştir. Truman Doktrini, Amerika'nın uluslararası politikada taraf değiştirdiğinin ilanıdır. Amerika bu doktrinle, II. Dünya Savaşı'nda, Almanya'ya karşı aynı tarafta savaştığı müttefiği Sovyetler Birliği'ni artık “komünist” olarak değerlendirerek, dış

politikasını anti-Sovyetler olarak yürüteceğini bildirmektedir. Amerika, yeni olarak belirlediği bu politikaya gerekçe olarak Sovyetler Birliği'nin komünist emperyalizmini göstermektedir. ABD Başkanı Truman, Sovyetler Birliği'nin 1944-1945 yıllarında Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Litvanya'yı, Polonya'nın doğu bölgelerini Çekoslovakya'nın bir parçasını, Romanya'nın kuzey bölgeleri ile Doğu Almanya'nın bir bölümünü ele geçirdikten sonra (Tosun, 2022), Yunanistan'ı ve ardından Türkiye'yi etkisi altına alacağını düşünüyordu.

Türkiye'nin Sovyet etkisi altına girmesi ABD'nin bundan sonra belirleyeceği Ortadoğu'daki çıkarlarını ve Batı Avrupa'daki politikalarını tehdit edebilirdi. İşte bu nedenle Başkan Truman, Amerikan Kongre'sinden Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapabilmek için yetki istemiş, Kongre de bu yetkiyi Başkan'a vermiştir. Bu yetkiyle Başkan Truman, komünizmle mücadele eden ya da komünizmin baskısı altındaki Türkiye ve Yunanistan'a maddi yardımı da içeren uygulamaları yürürlüğe koymuştur. Her iki ülkeye toplamda 400 milyon doları bulan bir yardım yapılması kararlaştırılmış, bu miktarın 150 milyon dolarının Türkiye'ye verilmesi planlanmış ancak daha sonra Türkiye'nin fiili olarak II. Dünya Savaşı'na katılmadığı ve savaş dolayısıyla yıkılıp yakılarak zarara uğramadığı için bu miktar 100 milyona indirilmiştir (Şamiloğlu,1991).

Truman Doktrini ve yapılan yardım Türkiye'de memnuniyetle karşılanmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü, bu yardım dolayısıyla teşekkür mesajı yayımlamış, mesajında Kongre'nin yardım kanununu onaylamasını, ABD'nin Türkiye ve Türk milleti hakkında beslediği yakın dostluk hislerinin bir nişanı olarak değerlendirdiğini, bu yardımın barışa hizmet edeceğini ve bu yardımı Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında durduğu yerin dünya kamuoyu tarafından takdir edildiğinin bir tezahürü olarak kabul edildiğinin işareti olduğunu söylemiştir (Ulus, 24 Mayıs 1947).

Truman Doktrini dolayısıyla Türkiye'ye yapılan yardım ve bundan sonra dış politikada ABD'nin yanında yer alınacağına dair kararlar, Cumhurbaşkanı İnönü'nün Köy Enstitülerine yönelik tutumunun değişmesine neden olmuştur. Kuruluşuna yoğun destek veren ve kurulduktan sonra özellikle 1942 ve 1943 yıllarında yaptığı ziyaretlerle Enstitülere verdiği desteği, Enstitülerinin sayılarının artırılmasıyla talep eden İnönü, bu kurumların aleyhine yönelik resmi düzeyde birtakım girişimlerde bulunulacağına dair ilk işareti bir yemekte vermiştir. İnönü "yaşamımdaki en büyük iki eserimden biri" ((Tonguç,1997) olarak tanımladığı (diğeri ilköğretim seferberliğidir) ve yaşamının sonuna kadar takipçisi olacağını belirttiği Köy Enstitülerine ilişkin tutumunun neden değiştiğini 1960'lı yıllardan sonra kendisiyle yapılan bir sohbette açıklamıştır. Bu sohbete göre İnönü,Köy Enstitülerin kapanmasından çok acı

duyduğunu belirtmekte, Enstitülere destek verirken Parti'de, Parti Meclis'inde güçlü olduğunu fakat daha sonra bu organlarda gücünü yitirdiğini, ülkede koşulların değişmesi nedeniyle bu kurumların kapatıldığını söylemektedir. Bu sohbet 24.6.1990 tarihinde Mustafa Ekmekçi tarafından İsmet Paşa'nın Savunması başlığıyla Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü 1946 yılında Çankaya'ya davet ettiği Başbakan Saraçoğlu, Yücel ve Tonguç'a yemekte, Köy Enstitüleri içinde Ankara'ya yakınlığı dolayısıyla özel bir yeri olan Hasanoğlan'ın başarılı Müdürü Rauf İnan'ı, Millî Eğitim Bakanlığı Müfettişliğine atamak istediğini söylemiştir. İlk etapta İnönü'nün bu girişimi sıradan bir atama olarak görülebilirse de Tonguç böyle düşünmemiştir. Kendi elemanının kendisinden habersiz bakanlık müfettişliğine atanması fikrini Tonguç, İnönü'nün yani iktidarın Köy Enstitülerine yönelik yaklaşımının değişmeye başlaması olarak değerlendirmiştir. Tonguç yanılmayacaktır. Tonguç bu atamaya ilişkin tepkisini de “*bir kez kelle verecek olursanız, sıra size de gelebilir*” (Tonguç, 1997:228) sözleriyle dile getirmiştir. Daha sonraki gelişmeler Tonguç'un bu sözlerinde ne kadar haklı olduğunu gösterecektir. Bu tarihten sonra çok kelle verilecektir.

1939-1945 yılları arasında altı yıl süren ve çok kanlı geçen II. Dünya Savaşı'na Türkiye, İnönü'nün ülkeyi savaşa sokmamak üzere yürüttüğü oyalayıcı ve denge diplomasisi sayesinde girmemiştir. Savaşın bitmesine az bir süre kala yani 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya ilan edilen savaş tamamen göstermeliktir. Bağlaşık ülkelerinden İngiltere ve Fransa, Türkiye'nin savaşa kendi saflarında girmesini istemekteydiler. Bağlaşıkların bu yönlü baskılarını bir şekilde savuşturan İnönü, savaş süresince yükselen Almanya'nın yanında savaşa girmek gerekliliğini savunan (ve bu nedenle de görmezden gelinen) hatta Alman tehlikesi ve baskısını azaltmayı hedefleyen ve 18.6.1941 tarihinde Almanya ile imzalanan dostluk ve saldırmazlık anlaşmasından güç alan bazı akımlara karşı 1944 yılında tasfiyeye başlamıştır.

II. Dünya Savaşı süresince ülkede adeta bazı ideolojiler hedef haline getirilmiştir. En ufak hak arayışında bulunanları dahi siyasi olarak yaftalayan ve saldırılar düzenleyen, her tür örgütlenme ve hareketlerine karşı olan bu gruplar, savaşın bitimine doğru Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talep etmesi iddialarıyla daha da radikalleşmişlerdir. Ünlü Amerika Birleşik Devletleri bakanı ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissenger, Diplomasi adlı eserinde, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den bir yandan toprak isterken diğer yandan da Boğazlar'da Sovyet üsleri kurulmasını talep ettiklerini yazmaktadır (Kissenger, 2022). Yine Armaoğlu (1994)'te, kitabında Sovyetler'in Kars ve Ardahan'ı istediklerine dair tespitlere yer vermektedir. Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde Türkçe'ye çevirttiği klasikleri, Gogol'ün, Moliere'in, Çehov'un yapıtlarını okuyan, tartışan, bu eserleri ve diğer olayları düşünen, eleştiren, kızılı

erkekli okula devam eden, birlikte iş yapan, müzikle, sanatla uğraşan, kendi kendilerini yöneten komünist yuvaları olarak gördükleri Köy Enstitülerine de karşı olan bu gruplar, muhalif seslerini ve Enstitülerin varlığına ilişkin memnuniyetsizliklerini Yücel'in 7.8.1946'da Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınıp yerine Reşat Şemsettin Sırer'in getirilmesiyle daha da yükseltmiş, Enstitülerin zayıflatılıp daha sonra kapatılmalarında önemli rol oynamışlardır. Yeni Bakan Sırer hızla Enstitüleri tasfiye işine girişmiştir.

4.3. Paradigma Değişimine Giden Yol: Marshall Planı ve Neo Klasik Kırsal Kalkınmaya Geçiş

1948-1952 yılları arasında Marshall Planı kapsamında verilen yardımlar ve krediler, Türkiye'de Köy Enstitüleri ile başlayan "Köylü"ye dayalı kırsal dönüşüm yerine "Köy" eksenli kırsal dönüşüm ve kırsal kalkınma modelinin uygulanmaya başlamasına neden olmuştur. Truman Doktrini ve onun devamı niteliğindeki Marshall Planı ile, kırsal kalkınmada artık paradigma değişimi söz konusudur. Bu paradigma özellikle 1980'li yıllarda neo-liberalizmin yükselişiyle de insanı önceleyen kırsal dönüşüm anlayışının neredeyse tümüyle terk edilmesine neden olmuştur.

Truman Doktrini dolayısıyla ABD, komünist baskısı altında olan ve komünizmle mücadele eden iki ülkeye –Türkiye ve Yunanistan- yardım ediyorlardı. Fakat bu yardım, Amerikalılar için planladıkları savaş sonrası Dünya düzeni için yeterli olmamıştır. Amerikalılara göre Dünya Savaşı, Avrupa'yı siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak çok yıpratmıştı. Avrupa'da bu nedenle tam bir kaos hakimdi. Savaşın yaradığı tek devlet vardı; o da Sovyetler Birliği idi.

Sovyetler Birliği, savaştan güçlenerek çıkmış, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi Avrupa devletlerinin güçsüzlüğü karşısında Doğu Avrupa'da ve güneyde yayılmaya başlamıştı. Sovyetler'in yayılması aynı zamanda komünizmin de yayılması anlamına gelmekteydi. Bu durum ise, Batı Avrupa'yı ve dolayısıyla ABD'nin çıkarlarını tehdit etmekteydi. ABD için bu tehlikeleri yok etmenin yolu Avrupa'yı maddi ve manevi olarak güçlendirmekten geçmekteydi. Plana göre, ilk olarak İngiltere, Almanya ve Fransa ve sonra tüm Avrupa ekonomik iş birliği içine sokulursa yani bütünleşik bir Avrupa yaratılırsa Sovyet ilerlemesi durdurulabilir ve komünizm, kapitalist devletleri tehdit etmeyebilirdi.

Bu plan doğrultusunda 1947'den itibaren ticaretin dünya çapında serbestleşmesi ve Avrupa'nın ekonomik olarak bütünleşmesi fikri uluslararası ilişkilerde çokça dillendirilmeye başlanmıştır. ABD'nin federal yapısına benzer şekilde oluşturulacak bir Avrupa hem toplumun refah seviyesini yükseltecek hem komünizmin yayılmasını önleyecek hem de Amerika'nın

çıkarlarının gerçekleşmesini sağlayacaktı. Bu amaç doğrultusunda çalışmalara başlandı. 5 Nisan 1947 yılında Amerikan Dış İşleri Bakanı George Marshall, Harvard Üniversitesi'nde bir söylev vererek, tarihe Marshall planı olarak geçecek planı açıkladı. Amerikan Başkanı Truman da 3 Nisan 1948'de plan doğrultusunda hazırlanan yasayı onaylayarak yürürlüğe soktu (Erhan, 1996).

Marshall Planı doğrultusunda Avrupa devletlerinin ekonomik tamiri yapılacak, açlık, fakirlik ve kaosla mücadele edilecekti. Plan, askeri yardımı kapsamıyordu (Sander, 2023). Türkiye ve Yunanistan'a olduğu gibi tek tek ülkelere göre değil, bölgelere yardım yapılacaktı (örneğin Avrupa kıtası gibi). Ayrıca plan, Sovyetler'i ve Doğu Avrupa komünist partilerini kastederek, bu girişimin engellenmesi durumunda Amerika'nın müdahalesiyle karşılaşacağı tehdidini de içermekteydi.

Marshall Planı kapsamında başta İngiltere, Fransa, İtalya ve Batı Almanya olmak üzere toplam 15 ülkeye yardım yapıldı. Bu ülkeler en çok yardım alandan en aza sırasıyla şunlardır: İngiltere, Fransa, İtalya, Batı Almanya, Hollanda, Avusturya, Yunanistan, Belçika, Danimarka, Norveç, Türkiye, İrlanda, İsveç, Portekiz, İspanya (Erhan, 1996). Türkiye de bu ülkeler arasındaydı. Planın uygulayıcısı olan Amerika Birleşik Devletleri Ekonomik İş Birliği İdaresi Türkiye temsilcisi ile Türk yetkililer arasında süren görüşmeler sonrasında yardımların sektörlere göre dağılımında önceliğin tarım sektörüne verilmesi kararlaştırıldı. Tarımda pazara yönelik üretim hedefleniyordu. Türkiye nüfusunun %80'inin tarım sektöründe yer alması ve yetiştirilecek tarım ürünleriyle Avrupa'nın gıda ihtiyacının karşılanması hedefi, bu kararlarda etkili olmuştur. Türkiye'de nüfusun büyük bölümünün köylerde yaşıyor ve tarımla geçiniyor olmasına rağmen tarım ve sulama yöntemleri de oldukça ilkel. Bu nedenle, Marshall Planı kapsamında verilecek yardımlarla tarımsal üretimde makineleşmenin desteklenmesi, modern teknik bilgi ve girdi kullanımının yaygınlaştırılması ve tarımsal faaliyette bulunan üreticilere uygun koşullar içeren kredilerin sağlanması (Karaman ve Yavuz, 2016) planlanmıştı.

Bu plan doğrultusunda Türkiye'ye, 1948-1952 yılları arasında, 352.3 milyon \$ yardım yapılmıştır. Bu yardımın 194.9 milyon doları hibe olarak, 140 milyon doları ise kredi olarak verilmiştir. Amerika'nın yardımları 1955 yılına kadar devam etmiştir. Türkiye'ye 1948 ile 1955 yılları arasında toplam 571 milyon dolar yardım yapılmıştır. Marshall Planı çerçevesinde 1955 yılına kadar Türkiye'nin tarım sektörüne doğrudan yapılan yardım değeri 76.5 milyon dolardır (Karaman ve Yavuz, 2016). Bu miktarın bir kısmı tarımsal alet ve ekipmanların alımına

ayrılmış, bir kısmı tarım makinelerine, kalan ise alet, makine ve ekipmanların bakımı için kullanılmıştır.

Bu yardımlar ilk etapta, Marshall Planı'nın Türkiye tarımının gelişmesinde önemli rol oynadığının düşünülmesine yol açabilir. Fakat planın içerdiği bazı şartlar, Türkiye tarımını uzun vadede olumsuz etkilemiştir. Örneğin verilen yardımın yalnızca tarımsal alet, makine ve ekipmanların bakımı için kullanılabilmesi, bu yardımlarla yedek parça ihtiyaçlarının karşılanamaması, Türkiye'yi bu konuda Amerika'ya bağımlı kılmıştır. Ayrıca, Marshall yardımı ile Türkiye'ye gelen traktör, tarım aletleri vb.'nin özellikle toprağı az olan köylülerce kullanılması öngörülürken bunların siyasi baskı ve saiklerle büyük toprak sahiplerine verilmesi tarımda var olan gelir dağılımı eşitsizliğini daha da arttırmıştır. Yine üretilecek ürünler konusunda ön koşul sunulması (örneğin tütün yerine pamuk, ya da mutlaka bahçe ürünlerinin üretilmesi gibi) da tarımı olumsuz yönde etkilemiştir. Plan, köylünün yetişmesi, eğitilmesi, okuması yazması, bilinçlendirilmesi konusunda herhangi bir madde içermemektedir.

Tonguç, 1959 yılında Yücel'e yazdığı mektupta, Marshall Planı ve DP'nin 1950'li yılların ortalarından itibaren CHP'nin Tek Parti döneminde uyguladığı "militan laiklik" anlayışından verdiği ödünleri de üstü kapalı işaret ederek şu sözleriyle eleştirmektedir: Köylere Enstitülülerce donatacak yerde tutucuların ellerine teslim" (Tonguç,1997) ettiler. Tonguç için köylere traktörün girmesi önemli ve iyi bir değişikliktir. Fakat traktörlere sadece varlıklı kişilerin sahip olması iyi değildir. Ona göre traktörler, "varsıl beş on kişinin elinde"dir. Traktör alabilenler daha da zenginleşiyor, "bir ayaklarını da kente atarak gelir getiren mülk sahibi oluyorlar"dı. Tonguç, yeni siyasette "yeni türeyen *motorlu köylüleri* hesaba katmak" (Bora, 2023) gerektiğini yazmaktadır. Bu motorlu köylüler ileride genel olarak Türk siyasetinin muhafazakâr kanadını oluşturacaktır.

5. SONUÇ

Tarım sektörü, dünya genelinde devlet müdahaleleriyle şekillenen ve stratejik bir öneme sahip olan bir piyasa yapısına sahiptir. Tarım piyasaları, doğal koşullara bağlılık, arz-talep dalgalanmaları ve fiyat istikrarsızlıkları gibi faktörlerle şekillenir. Kırsal kalkınma hamleleri ise genellikle merkezi iktidarın öncülüğünde, katılımcı ve örgütlenmeye dayalı modellerle gelişmektedir. Bu bağlamda, klasik ve neo-klasik kalkınma modelleri, merkezîyetçi müdahalelere dayalı dinamiklerle uyumlu değildir ve bu nedenle bu tür modellere sıkça rastlanmamaktadır.

Bugün, başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada heterodoks kırsal kalkınma modelleri giderek daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu modeller, klasik liberal ekonomi anlayışının dışına çıkarak kolektif mülkiyet, merkezi planlama ve gönüllü dayanışma gibi ilkelere dayalı uygulamalar içerir. Kapitalist tarımsal dönüşümlerin kırsalda yarattığı eşitsizliklere karşı bir tepki olarak gelişen bu sistemler, üretim ve tüketimi yeniden örgütlemeyi, ekonomik verimliliğin yanı sıra toplumsal adalet ve dayanışmayı da ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de uygulanan Köy Enstitüleri de bu heterodoks kalkınma modellerinden biridir. Köy Enstitüleri, kırsal kalkınma alanında kendi dönemine göre oldukça ilerici bir model sunarak, üretimle eğitimi birleştirip köylüyü kalkınmanın aktif bir öznesi olarak kabul etmiş ve toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı hedeflemiştir. Ancak, kısır ideolojik tartışmaların etkisiyle bu model işlevsiz hale getirilmiş ve Türkiye'nin kırsal kalkınma alanı neo-klasik politikalara mahkûm edilmiştir.

Bu durum, günümüzdeki tarım sektöründeki yapısal sorunların temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Yapısal sorunların temeli, heterodoks kırsal kalkınma yaklaşımlarından uzaklaşılması ve kalkınmanın yalnızca altyapı projeleriyle, örneğin yol, su, elektrik, baraj yapımı gibi unsurlarla sınırlı tutulmasıdır. Köy Enstitüleri'nin sunduğu katılımcı, örgütlenmeye dayalı ve yerel dinamiklere duyarlı modelin terk edilmesi, kırsal kalkınmanın sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemiş ve mevcut tarım yapısının sorunlarını derinleştirmiştir.

Köy Enstitüleri, geleneksel kalkınma anlayışlarından ayrılan bir model olarak yerel üretim ve eğitimi birleştiren bir heterodoks kalkınma yaklaşımını temsil etmektedir. Bu model, klasik merkeziyetçi ve sermaye odaklı kalkınma anlayışlarının aksine, bireyi ve toplumu merkeze alarak katılımcı ve üretime dayalı bir sistem oluşturmayı amaçlamıştır. Ancak, siyasal ve ideolojik baskılar nedeniyle bu model zamanla işlevsiz hale getirilmiş ve kapatılmıştır. Buna rağmen, sunduğu özgün eğitim yaklaşımı, günümüzde alternatif kalkınma yaklaşımları içinde önemli bir referans noktası olarak kabul edilmektedir.

Köy Enstitüleri'nin heterodoks kalkınma anlayışı, merkeziyetçi ve tek tip modellerin karşısında güçlü bir alternatif olarak yeniden ele alınmalıdır. Özellikle topluluk temelli ve üretime dayalı eğitim sistemlerinin geliştirilmesi sırasında, Köy Enstitüleri'nden alınacak dersler, kırsal kalkınma ve eğitimde fırsat eşitliği açısından yol gösterici olabilir. Bu bağlamda, heterodoks kalkınma yaklaşımlarının yeniden tartışılması ve uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi önemlidir.

Sonuç olarak, Köy Enstitüleri, kırsal kalkınma alanında sunduğu özgün ve ilerici yaklaşım ile yalnızca Türkiye'de değil, dünya literatüründe de önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Heterodoks kırsal kalkınma modelinin bir uygulaması olarak, bu modelin uluslararası literatürde yer alması gerekliliği açıktır. Köy Enstitüleri, eğitim ve üretimi birleştirerek kırsal alanlardaki toplumsal yapıyı güçlendirmeyi ve kırsal kalkınmanın sürdürülebilirliğine katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, Köy Enstitüleri'nin sunduğu katılımcı ve yerel dinamiklere duyarlı yaklaşım, diğer ülkelerdeki kırsal kalkınma projeleri için de ilham verici olabilir. Uluslararası düzeyde literatüre dahil edilmesi, bu modelin daha geniş bir çerçevede tartışılmasını ve günümüzün kırsal kalkınma stratejilerine katkı sağlamasını mümkün kılacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Etik komite onayı ve/veya yasal/özel izin gerektirmeyen bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Araştırmacının Katkı Oranı Beyanı

Bu çalışmada Sabır GÜLER %80, Erkan AKTAŞ %20 oranında katkı sağlamıştır.

Araştırmacının Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (1989). *Türk eğitim tarihi (Başlangıçtan 1988'e)*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Aktaş, E., Aka, A., & Demir, M. C. (2006). Türkiye'de hemşehri dernekleri ve kırsal dönüşüm. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 12(2), 51–58.
- Aktaş, E., Aka, A., Demir, M. C., & F., K. (2012). Türkiye'deki hemşehri derneklerinin kırsal yapıdaki rolü. *Mülkiye Dergisi*, 36(3), 101–132.
- Altunya, N. (2014). *Köy Enstitüsü sistemi: Toplu bakış (4. baskı)*. Cumhuriyet Kitapları.
- Altvater, E. (1993). *The future of the market: An essay on the regulation of money and nature after the collapse of "actually existing socialism"*. Verso.
- Arman, H. (2016). *Piramidin tabanı: Köy Enstitüleri ve Tonguç*. Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1994). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914–1980*. İş Bankası Yayınları.
- Başaran, M. (1999). *Köy Enstitüleri: Özgürleşme eylemi*. Cumhuriyet Kitapları.
- Bérard, L., & Marchenay, P. (2006). The role of cooperatives and producer groups in rural development. *Rural Sociology Review*, 71(4), 245–263.
- Bora, T. (2023). *Hasan Ali Yücel (3. baskı)*. İletişim Yayınları.

- Chan, A. (1998). *Mao's crusade: Politics and policy implementation in China's Great Leap Forward*. Oxford University Press.
- Çağlar, K. S., & Koç, C. (2022). Köy Enstitüleri'nin Türkiye'de kırsal alan kalkınmasındaki yeri ve önemi. *Kent Akademisi Dergisi*, 16(3), 1620–1638.
- Çağrı, E. (1996). Ortaya çıkışı ve uygulanışıyla Marshall Planı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001907
- Çınar, M. (2024). *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*. İletişim Yayınları.
- Dewey, J. (1989). Türkiye maarifi hakkında rapor (1924). *XII. Milli Eğitim Şurası*, 13–17 Kasım, Ankara: MEB.
- Doğan, B. (2012). *İktisadi Kalkınmada Tarımsal Sektörün Rolü*. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2717.
- Gedikoğlu, Ş. (1971). *Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*. İş Matbaacılık.
- Gümüšoğlu, F. (2014). İsmail Hakkı Tonguç'un mektupları ve klasik eğitime karşı özgürleştirici eğitim. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*(10), 129–148.
- Gülen, A. (2022). İsmet İnönü ve Köy Enstitüleri. *Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 70, 188–207.
- İnönü, E. (1996). *Anılar ve düşünceler (3. baskı)*. İdea İletişim Hizmetleri.
- Kanar, H. (1990). *Köy Enstitüleri: Eğitimde Atılım*. Selvi Yayınları.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2009). Köy Enstitüleri. A. İnsel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm (Cilt 2, ss. 286–293)*. İletişim Yayınları.
- Karaman, S., & Yavuz, C. F. (2016). Marshall Planı Türkiye tarımının gelişmesinde nasıl rol oynamıştır?. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 35(1), 1–14.
- Kartal, S. (2008). Toplum kalkınmasında farklı bir eğitim kurumu: Köy Enstitüleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 23–36.
- Keleş, R. (2021). *Kentleşme politikası (20. baskı)*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Kissinger, H. (2022). *Diplomasi (Çev.E. Berktas.)*. Panama Yayınları.
- Kirby, F. (1962). *Türkiye'de Köy Enstitüleri*. İmece Yayınlar
- Lewin, M. (1968). *Russian peasants and Soviet power: A study of collectivization*. W. W. Norton & Company.
- Near, H. (1992). *The Kibbutz movement: A history*. Oxford University Press.
- Sander, O. (2023). *Siyasi tarih 1918–1994 (Cilt 2)*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Şamiloğlu, A. R. (1991). Türkiye açısından Truman Doktrini ve Stalin diplomasisinin hataları. *Bellekten*, 55(212), 239–256. <https://doi.org/10.37879/bellekten.1991.239>
- Şimşek, G., Çevik, M., & Mercanoğlu, C. (2017). Kırdan başlayan bir kalkınma hamlesi: Köy Enstitüleri. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 41. *Kolokyumu*, Ankara.

<https://avesis.atauni.edu.tr/activitycitation/index/1/4dee4226-1f55-4074-a3cc-6cc1f79c9326>

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı. (t.y.). II. Tarım Şurası: Kırsal kalkınma politikaları komisyon raporu.<https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetGaleriFile/330/DosyaGaleri/7222/viii.komisyon.pdf>

Tosun, U. U. (2022). Truman Doktrini'nin ilanı ve Türkiye'deki etkileri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1705–1715. <https://doi.org/10.33206/mjss.1137401>

TÜİK. (2013). *İstatistik göstergeler (1923–2012)*. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Tonguç, E. (1997). *Bir eğitim devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, öğretisi, eylemi) (İkinci kitap)*. Güldiken Yayınları.

Tonguç, E. (2001). *Bir eğitim devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, öğretisi, eylemi) (Birinci kitap, 2. baskı)*. Güldiken Yayınları.

Tonguç, İ. H. (2019). *Canlandırılacak köy*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.